

Nr 359

Av herr Svensson i Ljungskile, angående en friare bostadsbebyggelse på landsbygden, m. m.

Med teknikens utveckling och näringslivets omformning följer en genomgripande förändring av hela samhällets struktur. Denna tar sig framför allt uttryck i en folkomflyttning från den rena landsbygden till tätorter av olika slag. Företeelsen är i sina grunddrag av global natur. Från Japan i öster till Amerika i väster följer urbanisering med ett samhälles övergång från agrarstat av äldre typ till modernt industriland. Om de krafter, som driver fram detta händelseförlopp, kan i varje fall två saker sägas. De är inte knutna till någon viss politisk uppfattning eller till någon särskild statsform, och de har en mycket stor genomslagskraft. Därav följer att det inte ligger inom de politiska möjligheternas ram att *vända strömmen*. Därmed är ingalunda sagt att inte i en framtid folkvandringens riktning under trycket av nya förhållanden kan kastas om och ej heller att det skulle vara omöjligt att i nuvarande utvecklingsskede i viss mån kontrollera hastigheten och riktningen av de folkomflyttningar som pågår.

I vårt land har folkvandringen från landsbygden sysselsatt såväl myndigheterna — både statliga och lokala — som den allmänna opinionen ända från senare delen av 1800-talet. Om man undan för undan jämför vad som faktiskt skett med målsättningar och prognoser ett kvarts sekel tidigare, nödgas man konstatera, att utvecklingen från landsbygdens synpunkt oavlatligt överträffat de värsta farhågorna. Detta gäller inte minst de sista 25 åren från 1931 till 1955. Samtidigt bör medgivas att de olycksprofetior, som knutits till folkomflyttningen, icke gått i uppfyllelse. Tekniken har givit oss möjligheter att bemästra en längre gående urbanisering än man på ett tidigare stadium föreställt sig. Personligen hörde jag till dem, som i början av 1930-talet trodde och klart sade ifrån, att man vid det laget måste räkna med en ytterligare betydande utvandring från jordbruket. Jag kan i detta fall hänvisa till min skrift »Riktlinjer för svensk jordbrukspolitik», som utkom på hösten 1935.

Jag tror emellertid icke, att man av våra hittillsvarande — för övrigt mycket korta — historiska erfarenheter kan dra slutsatsen, att en lyckosam utveckling av samhället kan förenas med en fortgående uttunning av landsbygden.

Några statistiska data

Den svenska jordbruksbefolkningen fortsatte att öka fram till omkring 1880, då den nådde sin kulmen. Huru utvecklingen sedan gestaltat sig framgår av följande siffror:

År	Jordbruk med binäringar	Minskning under 10-årsperioden
1880	3 102 000	
1890	2 973 000	129 000
1900	2 828 000	144 000
1910	2 697 000	131 000
1920	2 596 000	101 000
1930	2 417 000	179 000
1940	2 162 000	255 000
1950	1 645 000	517 000

Under de 20 åren från 1930 till 1950 minskade alltså jordbruksbefolkningen med 772 000 personer mot 684 000 under de 50 åren närmast före 1930. Enbart under 1940-talet var minskningen över en halv miljon. 10-årsperioden från 1945 till 1955 kommer förmodligen att uppvisa en ännu högre siffra.

Med jordbruksbefolkningens decimering följer att även den totala folkmängden på den egentliga landsbygden minskas. Under de sista 20 åren har utvecklingen varit följande:

År	Egentlig lands- bygd	Minskning under 10-årsperioden
1930	3 164 000	
1940	2 790 000	374 000
1950	2 384 000	406 000

Om man jämför siffrorna för jordbruksbefolkningens minskning med den totala utflyttningen från landsbygden finner man, att denna senare under 1930-talet översteg jordbruksbefolkningens minskning med 119 000 personer, under det att utflyttningen under 1940-talet var 111 000 mindre. Till en del torde detta förhållande kunna hänföras till bristen på bostäder i tätorterna. Men härtill kommer att det under senare år på grund av motorismens utveckling blivit lättare att bo kvar på landsbygden även för den som arbetar i en tätort.

Folkvandringen från landsbygd till tätort motsvaras av en successiv förskjutning från mindre till större tätorter. »Flyttningsmekanismen» synes vara — eller har i varje fall varit — sådana att flertalet av dem som lämnat landsbygden sökt sig till någon av de närmaste mindre tätorterna. Dessa har fungerat som slussar vid folkomflyttningen till större tätorter och landsortsstäder, vilka i sin tur förmedlat en väsentlig del av inflyttningen till storstäderna. I denna omflyttning synes emellertid storstäderna, såsom framgår av följande siffror, få ett alltmer markerat övertag.

År	De sex största städernas folkmängd	Ökning under 10-årsperioden
1930	1 021 000	
1940	1 294 000	273 000
1950	1 516 000	307 000

Storstädernas dragningskraft framgår med ännu större skärpa om man tar med den tätbebyggelse, som ligger utanför deras juridiska gränser men ändå bildar en ekonomisk enhet med dem.

De mindre tätorternas utveckling framgår av följande tabell.

År	Icke administrativa tätorter	Ökning under 10-årsperioden
1930	616 000	
1940	750 000	134 000
1950	773 000	23 000

Förklaringen till de mindre tätorternas utveckling i fråga om sammanlagd folkmängd är åtminstone delvis mycket enkel. Allteftersom en successiv befolkningstillväxt fortgår, flyttas de större icke administrativa tätorterna upp i städernas krets. För att gruppen som helhet skall kunna behålla sin folkmängd behöver en »nyrekrytering» av tätorter ske. I den mån som landsbygdens folkmängd minskas avtar givetvis möjligheterna för en sådan nybildning av tätorter. Ändå torde detta inte vara hela förklaringen. Den lokaliseringspolitik som nu bedrivs synes nära nog innebära en »nyetableringsspär» för tätorter. En dylik förmodan kan emellertid inte f. n. stödjas med tillförlitlig statistik.

Det förtjänar till sist framhållas, att den fulla sysselsättningen och den efterlysning, särskilt av specialutbildad arbetskraft, som bedrivs genom radion och genom arbetsförmedlingen i övrigt utlöst en folkomflyttning, som icke följer de traditionella banorna genom de olika tätorternas slussningsmekanism.

Folkomflyttningen och jordbrukets struktur

Folkvandringen från jordbruket till näringslivets övriga delar har hitintills inneburit, att landsbygdens under 1800-talets förra del starkt utvidgade fattigbebyggelse i form av småtorp och backstugor avvecklats. Vidare har antalet lantarbetare vid de större gårdarna minskat starkt. Detsamma gäller antalet tjänare i husbondens kost samt antalet hemmavarande vuxna familjemedlemmar. Däremot har utvecklingen fram till mitten på 1940-talet inte i någon större utsträckning lett till att bosättningen brutits ner på egentliga småbruk och mindre bondgårdar.

Antalet jordbruk enligt jordbruksräkningarna framgår av nedanstående tabell.

År	Antal
1927	427 000
1932	429 000
1937	419 000
1944	414 000
1951	378 000

Det är, såsom framgår av tabellen, först vid 1951 års jordbruksräkning som en väsentlig minskning av antalet brukningsdelar kan registreras. Un-

der den då närmast förflutna 7-årsperioden har antalet jordbruk minskats med ca 5 000 om året. Detta tempo i utvecklingen innebär att vi efter andra världskriget skulle ha fått en minskning av brukningsenheternas antal med drygt 50 000.

Ännu har emellertid inte en motsvarande nedbrytning av bebyggelsen ägt rum. Av de 36 000 försvunna brukningsdelarna tillhör drygt 14 000 gruppen 0,26—1 hektar åker. En hel del av dessa har under den föreliggande perioden enligt taxeringsmyndigheternas direktiv taxerats som »annan fastighet». I vissa fall gäller detta även följande storleksgrupp med 1—2 hektar åker, som minskats med nära 8 000 brukningsdelar. I den mån en omtaxering skett innebär »försvinnandet» endast en bokföringsfråga.

Vidare har under ifrågavarande period med dess rikliga tillgång på arbete många fastigheter bortarrenderats till grannar. Det gäller framför allt i de fall då de gamla inte orkar med jordbruket, under det att barnen haft goda arbetsförtjänster på annat håll. I dylika fall finns bosättningen kvar och därmed möjligheten att återupprätta jordbruket om något av barnen vid en sämre konjunktur vill flytta hem.

Jordbrukets strukturrationalisering har därför inte ännu fått en sådan återverkan på själva bosättningen som man kunde ha anledning förmoda av minskningen i antalet brukningsdelar. Folkräkningen år 1951 visar emellertid att vi närmar oss ett skede i utvecklingen som — om inga motåtgärder vidtages — måste leda till att ett stort antal av de mindre bondgårdarnas gamla boplatser blir ödetomter på samma sätt som småtorp och backstugor tidigare har blivit.

Nedanstående tabell från 1951 års folkräkning ställer dessa förhållanden i skarp belysning.

Alder	Jordbruksbefolkning		Ökning el. minskn. %	Övrig befolkning		Ökning eller minskn. %
	Absoluta tal 1945	1950		Absoluta tal 1945	1950	
0—15 år	445 800	391 600	— 12,2	995 300	1 256 000	+ 26,2
15—30 »	361 100	260 300	— 27,9	1 142 100	1 143 800	+ 0,2
30—50 »	502 000	426 600	— 15,0	1 519 500	1 699 400	+ 11,8
50—65 »	324 200	315 000	— 2,8	723 200	823 900	+ 13,9
65— »	246 200	251 800	+ 2,3	414 300	475 100	+ 14,7
Samtliga	1 879 300	1 645 300	— 12,4	4 794 400	5 398 200	+ 12,6

Av en minskning av jordbruksbefolkningen under femårsperioden på 234 000 personer kommer endast 3 600, motsvarande ca 1,5 %, på åldersgrupper över 50 år under det att 155 000, eller drygt 65 % av hela folkminskningen, drabbar åldersgrupperna under 30 år. Jordbruksbefolkningens nuvarande struktur med drygt en tredjedel över 50 år och en stark minskning av de yngre åldersgrupperna inrymmer uppenbara risker för en långt gående nedbrytning av bosättningen på landsbygden. Detta måste få en långt hårdare återverkan på bygdens struktur och näringsliv än den hittillsvarande folköverflyttningen. I den mån som antalet jordbrukarfamiljer mins-

kas kommer även servicepersonal, byggnadsarbetare och hantverkare att i växande utsträckning flytta över till städer och tätorter.

Vårt livsmedelsproblem

Hitintills har den starkt minskade jordbruksbefolkningen kunnat förse vårt folk med jordbruksprodukter. Enligt de prognoser, som gjordes upp av 1942 års jordbrukskommitté och som i stort sett godkändes av 1947 års riksdag, skulle en målmedveten krympning av det svenska jordbruket vara önskvärd dels för att undvika pristryckande överskott på livsmedel och dels för att lösgöra arbetskraft för industri- och stadsmannanärningar. De dynamiska krafterna inom näringslivet har under efterkrigsåren varit mycket starka. Överströmningen av arbetskraft från jordbruket till andra näringar har varit ännu större än man beräknade strax efter kriget, och ändå har produktionsvolymen under dessa år varit tillräcklig för vårt behov. Stora tongivande grupper i vårt samhällsarbete drar härav den slutsatsen, att vi med all kraft bör söka driva utvecklingen vidare.

För min del anser jag att detta är en felbedömning. Det finnes starka skäl som talar för att målsättningen bör omprövas och samhällsplaneringen beträffande landsbygden modifieras.

Att vi under senare år — åtminstone skenbart — kunnat hålla jordbruksproduktionen uppe, trots den starka folkströmmen från jordbruket, beror framför allt på minskningen av hästbeståndet och den starka ökningen av konstgödselanvändningen. Rationaliseringen efter dessa linjer har emellertid snart uttömt sin kraft. Fråga är vad man i fortsättningen har att sätta in som balanserande faktorer gentemot den fortgående folkminskningen. Man kan inte underhålla byggnadsbeståndet, genomföra på lång sikt nödvändiga grundförbättringar och underhållsarbeten samt bedriva en animalisk produktion av erforderlig omfattning om jordbruksbefolkningen fortsätter att minskas. Tendenser till krympning av produktionen inom sådana områden, som kräver relativt mycken arbetskraft, är redan skönjbara. Inom växtodlingen gäller detta sockerbets- och potatisodlingen. Detta är naturligt. I den mån gårdarna blir större och tillgången till extra arbetskraft i jordbruksbygderna minskas, måste också de mest arbetskrävande grödorna — de som ger största avkastningen per ytenhet — minskas. Kraven på arbetsbesparing och på kortare arbetstid leder också till att nötkreatursskötseln går tillbaka. Även den utvecklingen är i full gång. I min bok »Politiska tankelinjer» har jag vänt mig emot överdrifterna i denna form av rationalisering. Jag citerar:

Visst kan man på slättbygderna, om man har god jord i hög kultur samt riklig tillgång på konstgödsel, driva ett lönande jordbruk utan mjölkhus-hållning. Tar man hänsyn till hela vårt land och därtill ser saken på något längre sikt, gäller dock fortfarande den gamla erfarenheten att man inte kan driva ett uthålligt jordbruk utan en tämligen omfattande animalisk produktion. I en dylik produktion förblir korna för flertalet gårdar det viktigaste djurslaget. Varken kött- eller fläskproduktion kan med framgång bedrivas annat än i kombination med mjölkproduktion.

Gäller det alltså att i våra brutna bygder ta vara på bete och grovfoder, upprätthålla jordens växtkraft, skapa tillräcklig sysselsättning för jordbruksbefolkningen samt få en lämplig avvägning mellan olika djurslag, är korna ofrånkomliga. De ingår praktiskt taget i det biologiska system, som hör samman med vårt lands naturbetingelser.

Professor Yngve Zotterman har nyligen framhållit att en god mjölkko från rent fysiologisk synpunkt står i särklass som energiomvandlare. Jag citerar:

Våmmens mikroorganismer syntetiserar äggviteämnen från sådana enkla kvävehaltiga föreningar som urinämne. De bildar också B-vitaminer och en rad organiska syror. Tack vare denna stora jäsningskammare kan kon konsumera och smälta oerhörda kvantiteter grovfoder som svin, höns och människor varken kan få ner eller kan smälta. Mjölakens näringsämnen erhåller vi därför delvis som en oväntad gåva från material som egentligen är värdelös föda för oss människor och sådana enmagade husdjur som svin och höns.

Professor Zotterman framhåller vidare, att kons »verkningsgrad» är hög. Inte mindre än 35 % av fodrets energivärde kan överföras i mjölk.

Mjölproduktionens verkningsgrad är omkring dubbelt så hög som äggproduktionens och många gånger högre än nötköttproduktionens. Fläskproduktionen är mera effektiv än köttproduktionen, men svinen konkurrerar med människorna om spannmål och vitaminer, vilket kon gör i långt mindre utsträckning. En god mjölkko utgör därför, tack vare sina våmbakterier, en synnerligen effektiv omvandlare och nyskapare av animalisk föda för oss människor.

En jordbruks- och landsbygdspolitik som medför en stark minskning av kostammen kommer att leda till att en stor del av vårt lands produktionsresurser i fråga om livsmedel icke blir utnyttjade. Den kan inrymma jordbruk med hög avkastning per arbetstimme och stor lönsamhet från privatekonomisk synpunkt, men den är raka motsatsen till rationalisering om man ser saken på längre sikt och från hela folkets synpunkt. På detta område föreligger — eller kan i varje fall uppkomma — en motsättning emellan privatintresse och samhällsintresse av samma principiella art som inom skogshushållningen.

Om jordbruksbefolkningen decimeras ytterligare i betydande omfattning och om gårdarna göres så stora att en familj inte kan klara både växtodling och djurhållning, så måste resultatet bli att kostammen minskas.

Därmed försämras även åkerjorden. Mullbildningen minskas genom halmbränning, minskad vallodling och hård bearbetning. Samtidigt skall en del av den sämsta åkerjorden läggas ut till skogsmark. Den bästa jorden återigen tages i ständigt ökad utsträckning i anspråk för flygfält, vägbyggen och tomtmark. Det är ju billigast att gräva källarvåningar och avloppsledningar i åkerjorden!

Om vi säkert kunde räkna med att det i framtiden alltid finnes livsmedel att köpa samt att bytesrelationen emellan våra industriprodukter och de livsmedel vi behöver anskaffa förblive fördelaktig, så låge det från rent ekonomisk synpunkt ingen fara i denna utveckling. Enligt min mening vore saken

därmed inte avgjord. Jag tror inte att det stora problemet om landsbygden och tätorterna kan reduceras till en renodlad ekonomisk frågeställning. Men jag tar i alla fall den sidan av problemet först.

Under senare år har runt om i världen pågått en intensiv debatt om folkökningen och livsmedelstillgångarna. Framtidsbedömningarna är mycket divergerande. Enligt min mening ger även en relativt optimistisk bedömning av livsmedelsproduktionen fullgoda skäl för oss att vara försiktiga.

Även om världens årliga folkökning under de närmaste 30 åren endast skulle bli hälften så stor som f. n., så kommer folkmängden att öka till 3 000 milj. eller med 20 %. Om man dessutom räknar med en mycket måttlig standardförbättring för de underutvecklade ländernas folk, behöver världens livsmedelsproduktion under dessa tre decennier ökas med 50 å 100 %.

Asiens stora folk har efter det andra världskriget tagit sitt öde i egna händer. De är var för sig i full fart med att bygga upp en egen förvaltning, en egen industri och en egen krigsmakt. Även om inte hela folkets standard kan höjas måste de kvalificerade folkgrupperna inom ovan nämnda sektioner av samhällslivet få en livsmedelsstandard, som sätter dem i stånd att fylla sina uppgifter. Under loppet av 30 år kan dessa länder hinna långt i industrialisering. Därmed har de långt större behov av sina livsmedel och sina råvaror än nu och långt mindre anledning att byta bort dem för att få västerländska industrivaror.

Det är ju inte våra dagsaktuella spekulationer om var den från ekonomisk synpunkt effektivaste avvägningen ligger emellan landsbygds- och stadsnäringar, som vi bör styra efter i en planering på lång sikt. Det avgörande är huru problemet gestaltar sig när större delen av jordens folk byggt ut sin industri. Var ligger globalt sett den riktiga avvägningen beträffande arbetskraftens fördelning på livsmedels- och råvaruproduktion å ena sidan och förädlingsindustri och tätortsnäringar å andra sidan? Den avvägningen kan inte gärna vara densamma som den blir när en fjärdedel av jordens befolkning ägnat sig åt industriproduktion med klotets övriga delar som livsmedels- och råvarubas.

Även den som vill vara mycket försiktig i sina slutsatser måste väl ändå mot denna bakgrund säga sig, att det inte finnes någon trygghet för att vi i längden kan köpa livsmedel till fördelaktiga priser.

Tätorterna och naturvården

I de allmänna perspektiven ingår inte bara risken för att livsmedelsproduktionens underlag kan försvagas genom brist på arbetskraft och minskad animalieproduktion så att det blir en belastning för landets ekonomiska liv. Under senare år har de växande tätorterna och industrialiseringen även skapat svårigheter för naturvården, som är ytterst svåra att bemästra. Detta gäller framför allt vattenhushållningen och vattenvården.

De moderna bostäderna med vattenledning, badrum och w. c. har i förening med en stigande hygienisk standard mångdubblat vattenförbrukningen per person och dag. Denna, som i Stockholm omkring år 1870 inte var mera

än 25 l, är nu uppe i 260 och beräknas under 25 å 30 år stiga till 500 l. Tendensen är naturligtvis densamma överallt. Även industrien är en stor vattenförbrukare. En fabrik, som tillverkar 50 000 ton cellulosa, förbrukar mera vatten per år än Malmö stad. Härtill kommer skördeökningen. Det beräknas att växternas vattenförbrukning sedan slutet av 1800-talet ökats med en kvantitet motsvarande 50 mm av årsnederbörden. Till denna tredubbla påfrestning från befolkningen, industrien och växterna måste läggas att våra vattenreglerande ingrepp i landskapet genom utdikning av myrar, sänkning av sjöar, reglering av floder och dränering av åkrar minskar landskapets vattenhållande förmåga. Det sammanlagda resultatet av allt detta har lett till att grundvattnet inom vissa områden börjat sjunka.

Frågan om vattentillgången är emellertid bara den ena sidan av vattenproblemet. Den andra gäller föroreningarna. Också i det fallet är det främst industrien och tätorternas sanitetsanläggningar, som orsakar svårigheterna. Enbart från sulficellulosaindustrien tillföres våra vattendrag en miljon ton organiska föroreningar per år. Även gruv- och järnindustrier, garverier, mejerier, slakterier, textilfabriker och läkemedelsfabriker levererar stora mängder föroreningar. Den tyngst vägande faktorn är emellertid kloakvattnet från bostäderna. Sammanlagt har föroreningarna fått en sådan omfattning att sjöar och vattendrag i stor utsträckning håller på att förstöras. Vi har under de senaste åren fått hårda påminnelser om att vi i fråga om vattenvård och hygien icke är i nivå med utvecklingens krav. Vi håller på att förlora ute i naturen vad vi vunnit inomhus.

De moderna sanitetsanläggningarna har emellertid också en återverkan på livsmedelsproduktionen av betydande omfattning. Mängden torrs substans i kloakvattnet håller sig ganska konstant vid 150 g per person och dag. För hela befolkningen rör det sig alltså i runt tal om 1 000 ton per dag. Därtill kommer allt industriellt avfall. Om denna substans sändes ut i vattendrag och sjöar så betyder det en i längden mycket betydande förlust av växtnäring. Denna väldiga avtappning av åkerjordens näringssalter måste ersättas av produkter från saltgruvor och kemisk industri. Om man runt om i världen slår in på en liknande linje, så blir anskaffandet av växtnäring ett gigantiskt problem. Som exempel kan nämnas, att om större delen av jordens åkerareal skulle tillföras samma mängd konstgödsel per hektar som vi nu använder i Sverige så skulle härför erfordras ett järnvägståg med 15-tons vagnar, som räckte fem gånger runt ekvatorn. Naturen arbetar med stora vikter.

Folkomflyttning och investeringsbehov

I en broschyr om vattenfrågans läge, som nyligen utgivits av Ingenjörsvetenskapsakademiens vattenvårdskommitté, lämnas följande uppgifter om »vattenvårdens ekonomi»:

De projekterade anläggningarna för behandling av kloakvatten beräknas kosta drygt 540 miljoner kronor. Och de som redan finns behöver kompletteras för ett lika stort belopp. Det gör sammanlagt 1 dryg miljard. Men då återstår fortfarande mycket. Man kan räkna med att ytterligare minst 3 mil-

jarder behöver investeras innan vatten- och avloppsfrågan är tillfredsställande löst i hela vårt land. Den nuvarande årliga investeringen — 200—250 miljoner kronor — skulle behöva höjas väsentligt om vi skall kunna klara upp behandlingen av kloakvattnet inom rimlig tid och förhindra svårreparabla skador.

Eftersom det ännu aldrig varit möjligt att på en gång helt överblicka problem av denna storleksordning får man nog räkna med att kostnaderna blir väsentligt större.

Ändå är detta bara en liten del av de väldiga investeringsproblem, som den hastigt fortlöpande tillväxten av tätorterna för med sig. Som exempel kan nämnas de stora städernas inre kommunikationsproblem i samband med bilismens tillväxt. Härtill kommer, att då nästan allting i tätorterna — och särskilt i de större städerna — måste lösas i samhällets regi, upplöses på en mängd områden det nära sambandet emellan personligt sparande och standardförbättring. Även om ingen i närvarande stund kan överblicka och mäta de ekonomiska och psykologiska verkningarna härav, lär man inte kunna komma ifrån att vi här står inför ett stort problem. Samtidigt som samhället eller av andra kollektiv anställda personer sköter planering, bostadsbyggande och nästan all serviceverksamhet, uppkommer för de enskilda människorna ett fritidsproblem, som i sin tur får mötas med planering, investering, organisation och funktionärer.

Man må ha vilken uppfattning som helst om de mera avlägsna målsättningarna i vårt samhällsbygge. Det borde vara praktisk politik att söka moderera tempot i den pågående folkomflyttningen så att inte hela vår ekonomi och administration överanstränges.

Möjligheterna att påverka utvecklingen

I en lång rad motioner har man under årens lopp sysslat med frågan: Vad skall man göra från samhällets sida för att motverka landsbygdens avfolkning? Och den frågan behöver utan tvivel ställas på nytt — *och ställas med ökad skärpa*. Vi har närmast framför oss en period om 10 à 15 år under vilken en oproportionerligt stor del av vår jordbruksbefolkning går ut ur förvärvslivet. Vi får under samma tid ungdomskullar av växande storlek, som skall välja yrke och boplat. Om vi inte inför denna situation finner vägar att upprätthålla en rimlig balans emellan tätorter och glesbebyggelse, kan skadorna för hela vår samhällsstruktur på ett senare stadium bli mycket svåra att övervinna.

Innan man ägnar sig åt frågan: Vad skall vi göra? kan det emellertid finnas anledning att söka ett konkret svar på en annan fråga. Och den lyder: *Vad gör samhället f. n. för att hindra människor att bosätta sig på landsbygden?*

Efter kriget har ett omfattande lagstiftningsarbete ägt rum. Det har berört jorddelningslagen, byggnadslagen, byggnadsstadgan, egnahemslån och förbättringslån, vatten och avlopp etc. Den nya lagstiftningen innehåller i vissa fall mycket elastiska bestämmelser. Vad de administrativa myndig-

heterna under inbördes samråd bestämt om huru dessa lagar skall tillämpas är mera avgörande än själva lagtexten. Åtskilligt härom kan inhämtas ur ett meddelande på 19 trycksidor med »råd och anvisningar angående samverkan mellan lantmäteri- och bostadsmyndigheter m. m. utgivna av kungl. lantmäteristyrelsen och kungl. bostadsstyrelsen i samråd med kungl. byggnadsstyrelsen år 1950».

När man läser dessa »anvisningar» får man ett starkt intryck av att om man utbytte den nuvarande tillämpningen, som ger prioritet åt tätorterna, mot en annan tillämpning, som lika bestämt gynnade landsbygden, skulle vi i realiteten få en ny lagstiftning. Förutom att detta från allmän demokratisk och rättsvärdande synpunkt är otillfredsställande, behöver det också från landsbygdens synpunkt observeras.

I lag av den 18 juni 1926 om delning av jord å landet (nr 326) med ändring av den 19 september 1947 (nr 700) heter det i 19 kap. 2 § 3 st.:

Kan ej antagas, att styckningsdel skall inom nära förestående tid hava erhållit varaktig användning för det avsedda ändamålet, må avstyckning ej äga rum.

Denna bestämmelse i jorddelningslagen, som i myndigheternas fackspråk benämnts *aktualitetskravet*, har genom anvisningar och rättspraxis givits den innebörden, att med »nära förestående tid» skall förstås ett å två år. Någon motsvarande bestämmelse gäller ej i tätorterna. Det heter nämligen i 4 § 1 st.:

Inom område, som ingår i stadsplan eller efter den 1 januari 1948 fastställd byggnadsplan, skall vad i 2 och 3 §§ stadgas ej utgöra hinder mot avstyckning, som överensstämmer med planen.

Här föreligger en klar motsatsställning emellan landsbygd och tätort. På landet kan inte en person köpa en tomt några år i förväg för att sedan under hand planera och ordna för en tänkt bebyggelse den dag han får råd. I stad däremot går det bra t. o. m. att köpa på spekulation. Detta är i allra högsta grad ogynnsamt inte minst med tanke på den ungdom, som växer upp på landsbygden. Det skulle ligga ett stort värde i att två ungdomar, som vill förena sina öden och som vill bo på landsbygden, finge någorlunda fritt välja en tomt, köpa den och utan alltför mycket krångel få den avstyckad. Mycken arbetsvilja och sparsvilja kan inte mobiliseras genom en dylik form för bosättning. Det är lika grymt som oklokt att göra unga människor som verkligen vill någonting till passiva och hjälplösa väntare i städernas bostadsköer. Men myndigheterna driver aktualitetskravet mycket hårt.

I byggnadslagen av den 30 juni 1947 (nr 385) heter det i 5 §:

Markens ägare är med avseende å dess användning för olika slag av bebyggelse underkastad de inskränkningar som stadgas i denna lag eller med stöd av lagen.

För att mark skall få användas till tätbebyggelse förutsättes, att den vid planläggning enligt denna lag prövats från allmän synpunkt lämpad för ändamålet.

I ovan omnämnda anvisningar från lantmäteristyrelsen heter det:

Syftet med den nya byggnadslagstiftningen är att främja tillkomsten av välbyggda samhällen, som tillgodose högt ställda krav hygieniskt, ekonomiskt och socialt, samt att förhindra uppkomsten av illa planerade eller från allmän synpunkt ej önskvärda samhällsbildningar.

Det är inte lätt att polemisera emot någonting som låter så vackert. Men i begreppet »allmän synpunkt» tycks man kunna lägga in nästan vad som helst. Tätbebyggelse får icke ske annat än efter planläggning. Om planläggning får ske bestämmas av länsstyrelsen, vilket i praktiken betyder länsarkitekt och distriktsingenjör. Resultatet blir ofta att personliga initiativ dödas långt innan de hunnit ge någonting av värde. Många av våra stora och livskraftiga samhällen skulle förmodligen aldrig ha byggts ut om platsen från början skulle ha godkänts av länsexperter såsom ur allmän synpunkt lämplig för tätbebyggelse. Mest lämplig för tätbebyggelse anses åkerjord vara. Där är lätt att gräva!

Vad som menas med tätbebyggelse angives i 6 §.

Med tätbebyggelse förstås i denna lag sådan samlad bebyggelse, som nödvändiggör särskilda anordningar för tillgodoseende av gemensamma behov.

Annan bebyggelse benämnes glesbebyggelse.

När särskilda anordningar för tillgodoseende av gemensamma behov skall anses föreligga är också ett mycket tänjbart begrepp. Det förefaller emellertid som om man från myndigheternas sida driver de restriktiva synpunkterna mycket hårt. Det behövs ibland endast att ett par tre lägenheter behöver en gemensam utfartsväg eller ett gemensamt avlopp för att man skall anse fara för uppkomsten av tätbebyggelse vara för handen. Så träder 87 § i funktion.

Till förekommande av tätbebyggelse inom område som ej ingår i stadsplan eller byggnadsplan äger Konungen meddela de föreskrifter som för ändamålet finnas erforderliga.

Föreskrift som i första stycket sägs må ej avse bebyggelse för jordbrukets, fiskets, skogsskötselns eller därmed jämförligt behov.

Sedan ligger avgörandet enligt 107 § hos länsstyrelsen:

Har tätbebyggelse uppkommit eller kan sådan bebyggelse väntas inom nära förestående tid uppkomma å viss ort, och föranleda ej omständigheterna till upprättande av stadsplan, skall länsstyrelsen, i den mån det finnes erforderligt, för reglering av bebyggelsen upprätta och fastställa byggnadsplan för orten.

Nekas plan, så kan ej tätbebyggelse tillåtas, och det kan över huvud icke bli mer än någon enstaka bebyggelse.

Det vore rimligt, att en markägare finge taga initiativ och låta upprätta plan därest han så önskar. På sätt och vis står ju också den vägen öppen. I Kungl. Maj:ts byggnadsstadga, given Stockholms slott den 30 juni 1947, 13 kap. Om byggnadsplan. 113 § heter det:

Det åligger länsstyrelsen att upptaga fråga om upprättande av byggnadsplan, när sådan plan erfordras.

Vill markägare, kommun eller annan att byggnadsplan skall upprättas, göres hos länsstyrelsen framställning i ärendet. Vid framställningen skall fogas den förberedande utredning med förslag till planläggning som sökanden kan vilja åberopa.

Enligt denna paragraf står det en enskild markägare fritt att framlägga ett väl motiverat förslag. I realiteten blir det dock de inkopplade myndigheternas experter, som avgör frågan om en samhällsbildning skall få komma till stånd. Om dessa efter samråd enat sig om avslag är det i praktiken omöjligt att med framgång hävda en mot deras mening avvikande uppfattning. Om ett ärende överklagas går det efter hela linjen den administrativa vägen, och de centrala myndigheternas uppfattning synes, som tidigare nämnts, vara utpräglat restriktiv. Detta vad det gäller bostadsbebyggelsen. I fråga om en annan bebyggelse heter det i byggnadsstadgans 17 kap. 143 §:

Inom område på landet, för vilket stadsplan, byggnadsplan eller utomplansbestämmelser ej fastställts, må, såvitt angår hotell, sjukhus, fabrik eller annan industriell anläggning, nybyggnad ej äga rum, med mindre länsstyrelsen prövat att den ej står i strid med de grundsatser, som angivas i 122 § byggnadslagen.

De grundsatser återigen varom talas i 122 § byggnadslagen gäller område, som bör särskilt skyddas på grund av naturskönhet, växtlighet eller andra särskilda naturförhållanden eller med hänsyn till förefintlig från historisk eller konstnärlig synpunkt värdefull bebyggelse, fasta fornlämningar eller andra minnesmärken.

Det är ju här fråga om klart uttryckta speciella synpunkter, men under experternas granskning kan alla möjliga invändningar framföras under föregivande att man vill taga till vara ett »allmänt intresse». Även om de därmed inte kan komma fram till ett direkt avslag med lagens stöd blir resultatet ofta, att vederbörande tröttnar. Slutresultatet blir i en mängd fall att både industriföretag och bostadsbebyggelse tvingas in till närmaste tätort. Uppkomsten av nya samhällsbildningar ute i landsbygden förhindras. Detta synes också vara helt i linje med de centrala myndigheternas program. I lantmäteristyrelsens förut omnämnda cirkulär heter det på tal om kreditvärdigheten:

På grund av den förutsebara befolkningsutvecklingen, jordbrukets rationalisering och den fortsatta dragningen till tätorterna torde antalet hushåll på den egentliga landsbygden icke komma att öka, såvida icke landsbygdsbefolkningen erhåller nya förvärvsmöjligheter genom förläggning till landsbygden av industri och hantverk samt serviceverksamhet. Behovet av nya bostäder på den egentliga landsbygden torde därför i huvudsak komma att tillgodoses genom förbättring och ombyggnad av befintliga bostäder samt ersättningsbyggnader i anslutning till tidigare bosättningar.

Genom en sådan inställning från samhällets sida gör man det i stor utsträckning omöjligt att under fria former överföra en del av småbruksbebyggelsen till en bosättning av annan typ, som kunde passa in i framtidens landsbygd.

Slutligen gäller det kreditvärdighet och lånemöjligheter. Enligt Kungl.

Maj:ts kungörelse 546/1948 om egnahemslån och förbättringslån skall enligt 5 § såsom villkor för beviljande av egnahemslån till uppgörande eller ombyggnad av enfamiljshus gälla att huset anslutes till gemensamhetsanordning för vattenförsörjning och avlopp eller i fråga om hus, som icke är beläget å tätort, att vatten- och avloppsledningar anordnas, där så kan ske för rimlig kostnad. Om paragrafen tolkas med rimlig hänsyn till den enskildes intressen, så är det gott och väl. Men det finnes exempel på att man med stöd av denna paragraf sökt tvinga in den, som vill bosätta sig på landet, till samhälle t. o. m. i fall där ifrågavarande tätort saknat vatten och avlopp. Anmärkningen gäller självfallet inte randbebyggelsen alldeles utanför samhällsgränsen. Att man i sådana fall måste gå relativt hårt fram lär ingen vilja förneka.

Att det numera inte är så lätt att få bo på landet, därom ger lantmäteristyrelsens anvisningar till lantmätarna klart besked. Lantmäteristyrelsen föreskriver, »att vid avstyckning för permanent bostadsbebyggelse i redogörelsen regelmässigt skola intagas upplysningar i följande frågor»:

a) Markbeskaffenhet ur byggnadsteknisk synpunkt samt i tveksamma fall grundvattensytans läge.

b) Befintliga, beslutade eller planerade gemensamma anläggningar för vattenförsörjning och avlopp, till vilka anslutning kan ske, eller — om gemensamhetsanläggningar icke bedömas erforderliga inom ifrågavarande bebyggelseområde — beskaffenhet och belägenhet av vattentäkt och recipient för separata vatten- och avloppsanläggningar.

c) Beskaffenheten av befintlig eller tillämnad utfartsväg till allmän väg.

d) Lämpligheten av den tillämnade fastighetens läge med hänsyn till bebyggelsens allmänna lokalisering å orten. Särskilt för bedömning av den under d) angivna frågan är det önskvärt att erforderligt samråd kommer till stånd med byggnadsnämnden.

Vidare föreskriver lantmäteristyrelsen, att förrättningsman vid avstyckning för permanent bostadsbebyggelse skall hos den som ämnar utföra bebyggelsen, såvida denne är känd, efterhöra huruvida han har för avsikt att bygga med hjälp av statligt egnahemslån. Om så icke är fallet bör sakägare tillfrågas, hur han avser att finansiera bostadsbyggandet. Man måste alltså ha sina byggnads- och finansieringsplaner väl ordnade om man tillfredsställelse skall kunna besvara alla de frågor en lantmätare måste ställa för att få en avstyckning godkänd. Ett par ungdomar, som med begränsade tillgångar vill köpa en tomt för att så småningom bygga ett eget hus ute på landsbygden, har många svårigheter att övervinna.

Konkreta exempel

Som belägg för att den här lämnade relationen inte rör sig om spekulationer utan motsvarighet ute på fältet skall här några konkreta exempel anföras. Det första visar huru en mindre industri tvingas in till närmaste stad.

a. En person övertog en 70 år gammal verkstadsrörelse belägen i en kraftig jordbruksbygd fem km utanför en stad. Han var den ende på platsen, som hade serviceverksamhet för jordbruksmaskiner. Dessutom tillverkade han mekaniska artiklar. Rörelsen upparbetades så att den sysselsatte 12

man. Så kom yrkesinspektionen och förbjöd fortsatt verksamhet i de gamla lokalerna. Då tomten var för liten köpte han en ny 500 m från den gamla. Såväl distriktslantmätaren som vederbörande lantbruksdirektör vitsordade behovet att ha industrien kvar i orten. Handlingarna i ärendet kan inte citeras, men jag anger ett schema.

1. NN begär yttrande av ortens byggnadsnämnd angående en planerad verkstadsbyggnad om 40×15 m. Byggnadsnämnden hänskjuter jämlikt 143 § byggnadsstadgan ärendet till länsstyrelsen.

2. Distriktslantmätaren avstycker en tomtplats om 5 942 m² för verkstadsändamål.

3. Samma dag hålles »litet länsråd» angående byggnadsansökningen, som hänskjutes till »stort länsråd».

4. Stort länsråd å länsstyrelsen (närvarande: landssekreterare, länsassessor, länsarkitekt, överlantmätare, biträdande överlantmätare, vägdirektör, förste provinsialläkare, distriktsingenjör för vatten och avlopp och länsbostadsdirektör). Det stora ärendet principdiskuteras, och beslut fattas nu om nybyggnadsförbud jämlikt 123 § byggnadslagen.

5. Byggnadsförbud utfärdas av länsstyrelsen.

6. NN begär klart besked, då han var tvingad att bygga.

7. Nytt stort länsråd med avslag.

8. Med anledning av stora länsrådets ställningstagande m. m. hänskjuter överlantmätaren frågan om avstyckningens fastställande till ägodelningsrätten.

9. Lantbruksdirektören avger utlåtande, vari han klart påvisar behovet för omkringliggande landsbygd av serviceindustrien.

10. Ägodelningsrätten prövar lagligt fastställda avstyckningen sedan syn hållits på platsen och alla experternas utlåtanden genomgått och vägts.

11. Länsarkitekt och överlantmätare överklagar ägodelningsrättens utslag till hovrätten.

12. Den vägrade dispensen att trots det införda byggnadsförbudet få uppföra lokalen har överklagats vid sidan av avstyckningsärendet, och kungl. byggnadsstyrelsen avstyrker besvären.

13. Kungl. lantmäteristyrelsen tillstyrker besvären angående vägrad dispens, »då det synes vara ett önskemål för ortens jordbrukare att ha tillgång till en för dem lättåtkomlig reparationsverkstad».

14. NN har inte kunnat vänta längre utan köpt tomt i staden och återkallar därför besvären i nybyggnadsfrågan men begär att avstyckningen skall fastställas, då han förvärvat tomtplatsen och ämnar överlåta den till annan person, som skulle kunna vara intresserad av en mindre reparationsverkstad. Detta är emellertid inte klart, och då NN således inte skall bebygga tomtplatsen faller avstyckningen på grund av att »aktualitetskravet» icke är uppfyllt.

b. Följande exempel visar hur man genom administrativ tjänstemannatolkning av gällande lagstiftning söker hindra sonen till en lantbrukare att avstycka och bebygga en tomtplats på fädernegården. Vederbörande distrikts-

lantmätare verkställer avstyckning av en tomtplats om 0,1883 hektar. Området är beläget omkring 1300 meter väg från ett område vid X fabrikkssamhälle, för vilket byggnadsplan skall upprättas. Lantmätaren bedömde ren glesbebyggelse föreligga och att området var lämnat för bostadsändamål etc. samt lämnade tillstånd till avstyckningen. Eftersom området är beläget inom trakt med utomplansbestämmelser översänder överlantmätaren ärendet till länsarkitekten. Denne kontakter under hand länsbostadsdirektör och distriktsingenjör (alla har väl besökt platsen i tur och ordning). Yttrandena är följande:

Länsbostadsdirektören: »Den föreslagna bebyggelsen anses utgöra en ur allmän synpunkt diskutabel spridning av tätbebyggelsen inom samhället. Vidare anses tomtplatsen ha ett ur kreditvärdesynpunkt olämpligt läge. Av nämnda orsaker är länsbostadsnämnden icke beredd att bevilja statligt lån till styckningslottens bebyggande.»

Distriktsingenjören: »Ett bebyggande av avstyckningslotten är enligt distriktsingenjörens uppfattning att anse som en olämplig spridning av tätbebyggelsen i X samhälle. Då det icke framlagts några särskilda skäl som motivering för bebyggelse på platsen i fråga, anser sig distriktsingenjören förhindrad tillstyrka fastställelse av avstyckningen.»

Länsarkitekten med kontrastation: »Enligt vad som uppgivits vid telefonsamtal med en av sakägarna skall tomtplatsen användas för bostadsändamål, som icke har samhörighet med jordbruket. Sakägaren som förvärvat området är, enligt uppgift, byggnadssnickare och därför icke absolut hänvisad till bostad utanför X byggnadsplaneområde. Under sådana omständigheter är en byggnad här att betrakta som olämplig spridning av bebyggelsen och är länsarkitekten för sin del icke beredd medverka till fastighetens bildande.»

Med anledning av dessa remissyttranden var överlantmätaren förhindrad fastställa avstyckningen, som sändes till ägodelningsrätten, varvid överlantmätaren i anslutning till expertutlåtandena yttrade bl. a. följande: »Särskilt torde härvid ha beaktats, att ett förläggande av i trakten erforderlig ny bostadsbebyggelse ett kort stycke utanför tätortens gräns kommer att minska de ekonomiska möjligheterna för kommunen att inom rimlig tid kunna åstadkomma, fullt utnyttja samt förränta för planområdet avsedda gemensamhetsanordningar (för vattentäkt, reningsverk för avloppsvatten, ledningar för vatten, avlopp och belysning samt vägar etc.) därigenom att samhällsbildningen undandrages det ekonomiska stödet från nybebyggelsen till kostnaderna för anordningarnas anläggning och drift. — — — En utspridning av bostadsbebyggelsen inom det närliggande tätområdet till jämväl nu aktuell plats synes således icke vara ur allmän synpunkt önskvärd eller lämplig...»

Distriktslantmätaren skrev en längre inlägga, med mycket upplysande synpunkter.

Ägodelningsrätten fastställer avstyckningen i fråga, varvid bl. a. följande utsäges: »Eftersom styckningslotten, som förut angivits, ej är belägen inom

område, där tätbebyggelse uppkommit eller kan förväntas uppstå, finner ägodelningsrätten överlantmätarens invändning om att bebyggelsen av styckningslotten skulle minska de ekonomiska möjligheterna för kommunen att fullt utnyttja och förränta de för det byggnadsplanerade området avsedda gemensamma anordningarna *icke förtjäna avseende.*» (Kursiv. här.)

Det är många experter och mycket arbete med åtföljande kostnad för att söka hindra en lantbrukarson, som blivit byggnadssnickare, att skaffa sig en bostad hemma vid fädernegården!

c. Det tredje exemplet visar huru man hindrar en mindre industri att flytta ut på landsbygden. Företaget i fråga är förlagt till residensstaden. Det hyr där en upplagstomt, å vilken uppförts provisoriska lokaler. Dessa kan få rivas med en månads varsel. Man söker nu få köpa mark från föräldragården till en av delägarna. Gården äges av hans bror. Företaget skulle då komma att ligga med ett 20-tal stödjejordbruk runt omkring, vilkas innehavare kan få deltidsarbete. Vatten och avlopp samt utfartsväg kan ordnas utan större svårigheter.

Till byggnadsnämnden i vederbörande kommun sändes följande skrivelse:

Undertecknad ämnar av lantbrukaren NN inköpa ett markområde tillhörande — — —.

Vi vilja härmed göra en förfrågan om på detta markområde får uppföras en verkstadslokal med en golvytta av ca 300 m². Ut- och infart till verkstadsområdet kommer att ske från gamla landsvägen.

Läget på denna mark är för oss gynnsamt från flera synpunkter och vi äro tacksamma för svar snarast då vi äro erbjudna mark för vår industri t. o. m. gratis inom andra kommuner.

Enligt byggnadsnämndens protokoll blev svaret följande:

Byggnadsnämnden anser att en industri på detta område är olämplig på grund av att bostadsfrågan i en nära framtid blir en brännande fråga för en så stor industri, och denna kan på detta område ej ordnas. Byggnadsnämnden hänvisar till kommunens industriområden vid — — — och — — —.

Beträffande de två industriområdena framhålles, att det ena inte ännu är tillgängligt och att det andra ligger så att ingen vill flytta dit. Även påståendet att en stor bostadsbebyggelse skulle erfordras bestrides. Det kan tilläggas att byggnadsnämndens konsulent är en arkitekt i residensstaden. Firman lyckades t.v. slå sig ner i ett förhyrt garage.

Vad här sagts om lagtillämpningen, sammanställt med de konkreta exemplen, visar, att många som vill bo på landsbygden hindras att göra det. Ändå är nog inte de största skadeverkningarna anknutna direkt till de formella avslagen. Långt vidare går de indirekta verkningarna. Kännedom om gällande lag och hur den tillämpas sprider sig bland allmänheten. Resultatet härav blir, att de många, som kunde ha intresse av att bygga på landet, anser det lönlöst att alls försöka. Vi håller på att få ett nytt bostadsband — inte omkring godsen utan omkring slaskledningarna.

Kommer folkvandringens riktning att kastas om?

Inledningsvis har erinrats om att folkvandringen kan ändra riktning un-

der trycket av nya förhållanden, och dessa nya förhållanden synes vara under full utveckling även om de ännu inte i någon högre grad kunnat påverka själva händelseförloppet. Viktigast är det växande antalet bilar, motocyklar och mopeder. Jag citerar ett avsnitt ur boken »Politiska tankelinjer»:

Det ligger t. ex. ingenting utopiskt i antagandet, att flertalet svenska familjer under en ej alltför avlägsen framtid kan skaffa sig en egen bil. Därmed brytes isoleringen. Känslan av lokal bundenhet minskas, när vägen ut är fri. Arbetsstillfällen kan utnyttjas inom en betydande omkrets. Inte minst för landsbygdens uppväxande ungdom blir läget gynnsammare. Den kan utnyttja, vad tätorterna har att bjuda av kultur och nöjesliv, utan att flytta dit. Härtill kommer, att radion och snart även televisionen bryter ner tätorternas monopolställning på det kulturella området.

Motorfordonen gör det också möjligt att ge en rikare utformning åt bygdens liv. Fackliga, ideella och religiösa sammanslutningar kan arbeta inom större områden. Genom att flera människor kommer samman, växer känslan av gemenskap. Bruten isolering, rikare tillfällen till förströelse och rekreation, friare möjligheter att välja, det är det framtidsperspektiv, som bilen och andra motordrivna fordon ger för landsbygdens del.

Motorismen löser många av landsbygdens problem samtidigt som den komplicerar de större tätorternas förhållanden. Över huvud taget kan teknikens nyare former i flera avseenden gynna landsbygden. Den elektriska kraften kan ju användas nästan var som helst och i företag av olika storlek.

Den faktor som vid sidan om bilismen är mest värd att tagas in i blickfånget är en fortsatt förkortning av arbetstiden. Om inte den materiella framstegslinjen brytes — och därmed räknar vi inte i vår samhällsplanering — så är femdagarsveckan snart en verklighet. Men ett uppehåll i arbetet från fredag kväll till måndag morgon kan för flertalet människor inte utfyllas vare sig av passiv vila eller av enbart nöjen. För att tiden skall få innehåll måste det trivsamma och det nyttiga förenas alltefter vars och ens läggning och intresseriktning.

Nu finnes det emellertid för flertalet människor ingenting mera stimulerande och trivselbefrämjande än att äga och sköta en egen bostad med tillhörande trädgård. I Landskommunernas tidskrift, oktober 1955, skriver professor Torgny T. Segerstedt under rubriken »Landsbygd och sociologi», bl. a. följande:

I den stora utredning, som jag och lic. Agne Lundqvist gjort med stöd av Studieförbundet Näringsliv och Samhälle om människan i industrisamhället, funno vi att *ägandet* av bostaden var en avgörande faktor för hur man trivdes med den. Människor — både arbetare och tjänstemän — var sålunda anhängare av privatägda bostäder eller trivdes bäst om de i det avseendet var privatkapitalister. Man har sagt, att det var ett självklart resultat, men var det verkligen det? Stämmer det resultatet med den officiellt härskande ideologien? Och ännu mindre självklart förefaller mig nästa steg i vår undersökning vara, nämligen att det finnes ett samband mellan trivsel i bostaden och trivsel på arbetet och mellan arbetet och trivseln i samhället i stort.

Många av dem som flyttat in till tätorterna tillfredsställer nu sitt behov av fritidssysselsättning och avkoppling genom att ha ett semester- och week-

endställe. Det blir emellertid varken privatekonomiskt eller samhällsekonomiskt billigt om en stor del av befolkningen skall ha lägenhet i en tätort samt bil och ett weekendställe. För ett växande antal människor torde alternativet med fast bostad på landet, egen bil och resor till arbetet komma att te sig både ekonomiskt fördelaktigare och trivsammare.

Dessutom finnes det många människor, som oberoende av all teknik på grund av sin intresseinriktning och sin allmänna läggning inte vill bo i en tätort. De trivs på landet. Kan de inte få ett litet jordbruk så vill de åtminstone ha ett eget hus och en egen tomt. En del vill ha en hushållsgris och några höns, en del är jägare och vill ha både hund och fred med sina grannar. I den mån småbrukens antal krymper bör det i vårt samhälle finnas andra möjligheter för dessa medborgare att välja en bosättning och en livsform som passar dem.

Vidare gäller det fritiden och livsmedelsproduktionen. Om bilen och femdagarsveckan ingår i ordinär standard huru skall man då klara arbetet med den animaliska produktionen, som alltjämt måste pågå sju dagar i veckan? Inte lär en yngre generation inom jordbruket nöja sig med att vara utan en fri veckodag om andra medborgare har två. Vid de större jordbruken kan det rent organisatoriskt ordnas, men det blir dyra livsmedel. I en småbonde- och småbrukarbygd kan det nog också ordnas om en stor del av landsbygdens ungdom, som har annat förvärvsarbete, ändå bosätter sig ute på de gårdar där de vuxit upp.

Detta förutsätter emellertid en sådan ändring av vår bostadspolitiska målsättning, att man får lov att bygga hus på landet även om bosättningen »icke föranledes av sysselsättning inom de primära näringarna jordbruk och skogsbruk samt därav betingad serviceverksamhet».

I en »rationaliserad» jordbruksbygd av den typ som nu eftersträvas med gårdar från 15 å 20 hektar och uppåt blir det värre att ordna den animaliska produktionen i bilens och femdagarsveckans epok. I samma mån som livsmedlens relativa pris stiger blir emellertid den egna tomten och den nära kontakten med släkt och vänner som har jordbruk värdefullare. På längre sikt kommer en rimligare avvägning emellan tätorter och landsbygd än den, som nu eftersträvas, att göra samhället mera elastiskt och mindre sårbart. Det gäller inte bara vid krig och livsmedelsbrist. Och skulle den dag komma — och den kan komma innan de hus vi nu bygger förbrukats — då det blir ont om livsmedel, är den spridda bebyggelsen med fritidssysselsättning i egna täppor och växthus dubbelt värdefull.

Ökad frihet åt landsbygden

Enligt den nuvarande bostadspolitiska målsättningen finnes det inte något väsentligt nybyggnadsbehov på landsbygden. Därest ett nybyggnadsprojekt inte föranledes av sysselsättning i jordbruk, skogsbruk eller fiske samt av dessa primära näringar betingad serviceverksamhet, betraktas det med utpräglad misstro från myndigheternas sida. Och gäller det ett mindre jordbruk — och de utgör ju majoriteten av alla brukningsdelar — så inkopplas

en bedömning huruvida den brukningsdel det gäller kan äga bestånd. Så skärpes folkvandringen från landsbygden.

Trots denna utveckling och trots allt tal om att motverka den gör samhället alltså raka motsatsen. Med ekonomiskt och administrativt tryck plus all den psykologiska och ideologiska påverkan, som ofrånkomligt följer därmed, stimuleras invandringen till tätorterna. Det bostadssociala programmet och myndigheternas attityd, när det gäller avstyckning av tomter och belåning av husen, utgör i själva verket en mycket auktoritativ varning mot glesbebyggelse. Vad som i första hand behövs är att denna attityd från samhällets sida utbytes emot en mera positiv hållning till bosättning på landsbygden. Å ena sidan bör man söka överföra så mycket som möjligt av den bebyggelse som finnes vid småbruken — i den mån dessa inte kan bestå som rena jordbruk — till en mera differentierad bebyggelse. Man borde eftersträva att utöka denna bosättning i stället för att avveckla den. Det finnes ingen rimlig anledning att söka avhålla landsbygdens ungdom från att bygga nya familjebostäder på mark som avsöndras från föräldragården, om de trivs därmed och om de därifrån kan nå de arbetsplatser, som de behöver utnyttja. En dylik positiv landsbygdslinje kan snart nog mötas av en viss återflyttning till landsbygden på grund av de orsaker — bl. a. bilismen och femdagarsveckan — som berörts i föregående avsnitt. Det bör så långt möjligt få ligga i vars och ens fria val att välja mellan tätort eller ren landsbygd.

Enligt villkoren för den statliga lånegivningen skall förmedlingsorganen utöva gransknings- och rådgivningsverksamhet i tekniska och ekonomiska frågor. I och för sig är givetvis detta riktigt. Svårigheten från landsbygdens synpunkt är att man i nästan alla avseenden lagt tätorternas förhållanden och utrustningsstandard till norm även för landsbygdens bostäder. En sådan likhetssträvan leder, inte minst med hänsyn till sanitetsanläggningarna, in i den återvändsgränd där vi nu befinner oss. Det finns ju ingen anledning att formellt sett göra land och stad lika. Vad det däremot gäller är att utforma sådana bebyggelsetyper, att de var för sig kan giva stadens och landsbygdens människor möjlighet att trivas i den miljö de valt. Det är inte likhet utan *likvärdighet* som bör eftersträvas. Och eftersom trivselmöjligheterna inrymmer personliga värderingar kan inte heller likvärdigheten mätas med en för alla gemensam måttstock.

En av förutsättningarna för att man skall kunna utforma en för landsbygden friare bebyggelse är att sanitetsfrågan angripes från nya utgångspunkter. Detta är av betydelse även för tätorterna och för naturvården. Man riskerar annars att belastningen på tätortslinjen blir för hård. F. n. beräknas ca 60 000 vattenklosetter tillkomma årligen. Man kan i varje fall inte med nuvarande investeringstakt fortsätta på det sättet. Här och var börjar man också bli tveksam om rimligheten i att vattenklosetten skall vara den avgörande faktorn för utformningen av vår bebyggelsestruktur. Vattenrättsdomaren Gösta Schirén påpekar i Landskommunernas tidskrift att länsstyrelserna i Skåne och Halland börjat förbjuda inrättandet av w. c. i sommar-

stugeområdena, och bland remissyttranden i Kungl. Maj:ts proposition 121 förra året, med förslag till lag om allmänna vatten- och avloppsledning, återfinnes också en del kritiska röster. Till dessa hör institutet för folkhälsan, medicinalstyrelsen, Svenska läkarföreningen och Svenska teknologföreningen.

Det är möjligt att vattenklosetten är den enda praktiskt tänkbara anordningen i större tätorter. Men möjligheterna är ju helt annorlunda när det gäller enfamiljshus på rymliga tomter ute i landsbygden. Det kan väl inte överstiga de nutida ingenjörernas förmåga att i detta fall skapa ett alternativ. Därmed bör inte heller avloppsanläggningen i övrigt vålla några större svårigheter. Även källarvåningarna hör ju närmast samman med tätorterna och de trånga tomterna. De är inte bekväma och med hänsyn till de numera vanliga kylskåpen mindre nödvändiga än förr. Huru de ställer sig från ekonomisk synpunkt beror i hög grad på terrängen och avloppsförhållandena. Detta har säkerligen i sin tur medverkat till att man i så hög grad tar åkerjorden i anspråk för tomter. Om man börjar tänka och planera utifrån landsbygdens miljö bör det finnas många olika alternativ i fråga om kombination av bostadsutrymmen samt förråds-, garage- och sanitetsanläggningar.

En annan sak som bör beaktas är utrymmesstandarden. Det är vanligare på landsbygden att generationerna i viss mån bor samman, och man har mera än i tätorterna behov av att träffa grannar och bekanta i hemmen. Därför bör inte städernas normer för bostadens storlek tillämpas på landet.

Det är hög tid att man börjar bearbeta landsbygdens bostadsproblem utifrån dess egna förutsättningar. Nog borde väl arkitekter och ingenjörer på den uppgiften kunna lägga ned åtminstone en hundradel av den tankemöda som de redan offrat på att lösa stadsbebyggelseernas många och långt svårare frågor.

En annan av de nuvarande svårigheterna är att man vid den statliga långivningen tillmäter bostäderna ute i glesbebyggelsen ett mindre kreditvärde än i tätorterna. Naturligtvis kan man inte komma ifrån att i detta fall ta hänsyn till faktiska förhållanden. Det är emellertid, med hänsyn till de synpunkter som anförts i föregående avsnitt, inte säkert att en välordnad lägenhet på landsbygden på något längre sikt kommer att bli mindre eftersökt än de trånga bostäder som produceras i våra tätorter.

I ett tidigare avsnitt har anförts huru man f. n. begagnar begreppet »allmän synpunkt» på ett mycket expansivt sätt. Man hittar på alla möjliga skäl att från allmän synpunkt säga nej till vad enskilda människor vill göra. Allmänna synpunkter borde emellertid inte åberopas gentemot den enskilde medborgaren annat än när det gäller frågor av verklig tyngd. Till dessa hör naturvården, inte minst våra vatten, våra skogar, underlaget för vår livsmedelsproduktion och bevarandet av samhällets elasticitet och anpassningsmöjligheter till olika förhållanden ute i världen. Det är i korthet sagt fråga om att hålla vägen framåt öppen för kommande generationer. Fattar man de allmänna intressena på det sättet är emellertid en rimlig ba-

lans emellan tätorter och landsbygd ett allmänt intresse som borde få hög prioritet vid bebyggelsens planering.

Med stöd av det ovan anförda hemställas,

att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte hemställa om

1) skyndsam utredning

a) angående sådana ändringar i gällande författningar, tillämpningsförfordningar och administrativa anvisningar att förutsättningar skapas för en friare bostadsbebyggelse på landsbygden;

b) angående vilka åtgärder som kan vidtagas för att genom forskning, konstruktionsarbeten och försöksverksamhet främja tillkomsten av praktiska alternativ i fråga om bostäders och sanitetsanläggningars utformning vid glesbebyggelse;

2) vidtagande av de åtgärder vartill utredningen kan föranleda samt framläggande för riksdagen av förslag i de fall åtgärdernas genomförande kräver dess medverkan.

Stockholm den 26 januari 1956

Wald. Svensson